

Ewa Barylewska-Szymańska

Bursztynowy „skarb” wdowy Christiny Dentler. Przyczynek do historii gdańskiej kultury materialnej w drugiej połowie XVIII wieku

Abstrakt: Zachowane do dziś przedmioty, które zostały wykonane z bursztynu w Gdańsku w drugiej połowie XVIII w., są nieliczne. Niewiele też wiadomo na temat bursztynników w tym czasie i ich sytuacji materialnej. Dlatego też cenne są informacje archiwalne na temat dobytku i bursztynowych wyrobów należących do wdowy po mistrzu bursztynniku, Johannie Ernście Dentlerze, na podstawie inwentarza z 1777 r. Dane te, uzupełnione o wiadomości na temat innych „rzeczy bursztynowych” znajdujących się w gdańskich domach, ukazują zainteresowanie ówczesnych mieszkańców miasta takimi wytworami. Okazałe sprzęty, jak gabinety, szkatuły i ramy luster, nabywali przede wszystkim koneserzy. Natomiast drobne wyroby: szachy, kasetki, szczotki do ubrań z bursztynowymi oprawami, gałki lasek, przybory do pisania, częściej trafiały do domów przeciętnych gdańszczyzan.

Abstract: Surviving objects made of amber in Gdańsk in the second half of the 18th century are scarce. Little is also known about the amber craftsmen of that time and their financial situation. That is why the archival information on the possessions and amber products belonging to the widow of the master amber craftsman, Johann Ernst Dentler, based on the inventory from 1777, is so valuable. This data, supplemented with the information on other “amber items” found in town houses in Gdańsk, shows the interest of the town’s inhabitants at that time in such products. Magnificent objects such as cabinets, caskets, and mirror frames were purchased mainly by connoisseurs, while small objects such as chess sets, boxes, clothes brushes with amber hafts, knobs for walking sticks, and writing instruments more often found their way to the houses of average Gdańsk residents.

Słowa kluczowe: Gdańsk, bursztynnictwo, XVIII w., wyroby bursztynowe, inwentarz mienia domowego

Key words: Gdańsk, amber industry, 18th century, amber products, household goods inventory

Podczas odbywającej się w Gdańsku 12 sierpnia 1777 r. licytacji sprzedano luksusowe bursztynowe przedmioty, wśród nich „kantorek”¹, dwa lustra w ramach oraz krucyfiks². Licytator Samuel Gottlieb Fischer uzyskał: za „kantorek” 740 fl., za lustra 122 fl., a za krucyfiks 51 fl. Kilka dni wcześniej, 8 sierpnia, podczas innej aukcji mienia domowego oferowano m.in. kilka bursztynowych przedmiotów. Były to szachy, kałamarz, liczydło, szczotka do czyszczenia ubrań z obudową wykonaną z bursztynu, trzy obudowy do szczotek, łańcuszek do zegarka

¹ Użyta została nazwa *Schreib-Comtoir*, która oznacza sprzęt służący do pisania, z blatem w górnej części i z szafką lub szufladami w dolnej części (zob.: Grzeluk I. 1998, s. 16), ale jak wynika z opisu tego konkretnego przedmiotu w źródłach archiwalnych, nie był on wyposażony w blat do pisania.

² APG, AUPB, 300, 1/154, s. 667. Informacja o mającej się odbyć aukcji zamieszczona została na łamach gazety ogłoszeniowej w dniu 9 sierpnia 1777 r., WDA. 1777, nr 32, s. 377.

kieszonkowego i cztery kasetki. Wszystkie przedmioty sprzedano łącznie za kwotę 85 florenów i 19 gr. Najwięcej uzyskano za szachy — 34 fl. 15 gr., kałamarz udało się zbyć za 12 fl. 24 gr., zaś szczerkę do ubrań za 7 fl. Natomiast niskie kwoty, między 3 a 4 fl., osiągnięto za kasetki³.

W trakcie tych licytacji zbywano przedmioty należące do wdowy Christiny Dentler (nazwisko zapisywano również Dendler), z domu Lundt, wdowy po bursztywniku Johannie Ernście. Zmarła ona bezpotomnie 15 kwietnia 1777 r. Dobytek nieposiadającej spadkobierców wdowy podlegał gestii tzw. Urzędu Kaduków (*Kadukamt*). W 1660 r. Rada Miasta odkupiła od królów polskich dzierżawione wcześniej prawo do przejmowania bezdziedzicznych majątków. Pieniądze uzyskiwane z tytułu kaduków zasilały dochody miasta, dlatego procedury były ze starannością przestrzegane. Zależnie od tempa postępowania niekiedy już po kilku dniach dobytek sprzedawano publicznie⁴. W przypadku majątku Christiny Dentler do licytacji doszło w sierpniu, czyli ok. 4 miesiące po jej śmierci.

Informacji na temat małżonków Dentler jest niewiele. Działalność mistrza J.E. Dentlera odnotowano od ok. roku 1750⁵. Został on przyjęty do prawa miejskiego 31 lipca 1750 r., stając się gdańskim obywatelem. W księdze zapisano, że urodził się w Gdańsku i aby móc wykonywać zawód bursztywnika wpłacił 100 fl., czyli taką kwotę, jaką zazwyczaj płacili rzemieślnicy⁶.

W tym i późniejszym okresie w Gdańsku działało kilku bursztywników o tym samym nazwisku⁷. Na temat pokrewieństwa między nimi brak danych. W 1770 r. wdowa Dentler mieszkała sama przy ulicy Szerokiej, na Głównym Mieście⁸. W pośmiertnym inwentarzu nie wspomniano o należących do niej nieruchomościach, odnotowano natomiast zaległości z tytułu czynszu⁹.

Przyjmuje się, że w drugiej połowie XVIII w. najświetniejszy okres gdańskiej sztuki bursztywniczej, który przypadł na wiek XVII i początek XVIII stulecia, dobiegał już końca¹⁰. Jednak liczba warsztatów działających w mieście wciąż była znaczna, a jeszcze w latach 1711–1790 gdańskie obywatelstwo uzyskało 82 bursztywników¹¹.

Dzieła gdańskich mistrzów, poza wyjątkowymi przypadkami, nie były sygnowane. Jedynie analiza cech stylistycznych umożliwiła przypisanie zachowanych przedmiotów określonemu rzemieślnikowi. Nazwiska Dentlera nie powiązano, jak dotąd, z żadnym konkretnym obiektem.

Zapisów o wyrobach wykonanych z bursztynu, znajdujących się w domach gdańskich w drugiej połowie XVIII w., jest niewiele i odnoszą się do rzeczy używanych, wystawianych na licytacjach mienia¹². Nie można zatem określić dokładnej daty ich powstania. Na początku

³ APG, AUPB, 300, 1/154, s. 659–660. Anons prasowy o licytacji mienia wdowy, w tym wspomnianych wyrobów bursztywnych, zamieszczony został 2 sierpnia 1777 r., WDA. 1777, nr 32, s. 363. Ceny podawane były nie w pieniądzu obiegowym, lecz obrachunkowym, na który przeliczano różne, znajdujące się w obiegu monety — na 1 floren składało się 30 gr.

⁴ Kizik E. 2004, s. 6, 8–10.

⁵ Chodyński A.R. 1981, s. 204 (autor imiona podaje w polskiej wersji językowej).

⁶ CCG. 2019, t. 3, s. 58: *von Dantzig geb[ürtig], auf einen Bornsteindreher, 100 fl[.]*. Ta sama adnotacja powtórzona została w księdze indeksowej, CCG. 2019, t. 7, s. 53. Na temat opłat za nabycie prawa miejskiego zob.: Kaczor D. 2019, s. XIX. Mistrz o tym nazwisku nie został odnotowany wśród pochowanych w krypcach kaplic cechu bursztywników kościołów św. Jana na Głównym Mieście i św. Bartłomieja na Starym Mieście. Akta użyte zostały przez M. Glińskiego do przygotowania spisu bursztywników, Gliński M. 2016, Spis.

⁷ Chodyński A.R. 1981, s. 204; Gliński M. 2016, Spis.

⁸ W spisie nie wymieniono służącej lub innych mieszkańców domu, Łączyńska E. 2011, s. 203.

⁹ APG, AUPB, 300, 1/154, s. 664.

¹⁰ Zob. np. Mierzwińska E. 1989, s. 25–26. Z uwagi na charakter artykułu zrezygnowałam z przytaczania obszernej literatury dotyczącej nowożytnych wyrobów bursztywnych.

¹¹ Trzoska J. 1993, s. 451.

¹² Na początku XVIII stulecia w domu patrycjuszki Magdaleny Szumanowej było kilka bursztywnych przedmiotów — przede wszystkim dewocjonalia oraz sprzęty domowe, np. lustro oprawne w bursztynową ramę (zob.: Gdański inwentarz. 1984, s. 42, 44, 53, 68, 71–72). Natomiast w domach „zwykłych” mieszkańców Gdańska

Ryc. 1. Kabinet bursztynowy wykonany przez Johanna Geорга Zernecka z 1724 r., Gdańsk (ze zbiorów Muzeum Gdańska, oddział Muzeum Bursztynu, nr inw. MHMG/B/209)

Fig. 1. Amber cabinet made by Johann Georg Zerneck in 1724, Gdańsk (from the collection of the Museum of Gdańsk, Museum of Amber branch, inv. No. MHMG/B/209)

1777 r., pośród licytowanych „rzeczy domowych”, w dziale „curiosa” wymieniono m.in. bursztynowy „kabinecik” oraz wyrzeźbione w jednej bryle bursztynu przedstawienie „Ostatniej Wieczery”¹³. Natomiast w 1790 r. przy Długim Targu sprzedawano „bursztynowy czysto wykonany kabinet”¹⁴ (ryc. 1).

w XVII stuleciu wyrobów z bursztynu nie odnotowano. W analizowanych przez Andrzeja Klondera dobytках siedemnastowiecznych gdańszczan bursztynowe wyroby nie występowały (zob.: Klonder A. 1997; Klonder A. 2000), bądź wymieniane były sporadycznie. Maria Bogucka wspomniała o ustawionych na półce „ołtarzykach i krucyfik-sach” znajdujących się w dwóch domach oraz o „parze nożyc bursztynowych” używanych w innym gospodarstwie domowym, zapewne wykonanych z użyciem elementów z bursztynu (Bogucka M. 1973, s. 73, przyp. 132).

¹³ WDA. 1777, nr 8, s. 91.

¹⁴ WDA. 1790, nr 32, s. 546.

W tym kontekście warto przytoczyć opis kabinetu¹⁵ wykonanego nieco wcześniej, w 1743 r. Powstał on na zamówienie w warsztacie Samuela Thörnera i wkrótce miał zostać wysłany do nieznanego zleceniodawcy. Na początku roku mistrz dał anon, w którym zachęcał do wizyty w swoim warsztacie i podziwiania dzieła, nad którym pracował ponad półtora roku¹⁶. Szczegółowy opis pozwala wyobrazić sobie, jak ów sprzęt wyglądał. Z boku i z przodu konstrukcja drewniana wyłożona była „artystycznie opracowanym bursztynem o grubości talara”. Ścianka frontowa dekorowana była grawerowanymi przedstawieniami figuralnymi wykonanymi w bardzo jasnym bursztynie. Niuanse kolorystyczne, uzyskane poprzez kunsztowne zestawienie różnobarwnych bursztynów, stanowiły o wyjątkowym artyzmie kabinetu. Użyto bowiem nie tylko bursztynów w typowych barwach, ale także zielonych, niebieskich i czerwonych. W części środkowej umieszczone były „lustrzane drzwi”, a po ich otwarciu ukazywały się przedstawienia krajobrazów oraz opracowane rzeźbiarsko wyobrażenia głów ludzkich i zwierzęcych. Również w tej partii mebla zastosowano surowiec odpowiednio dobrany pod względem kolorystycznym; użyto bowiem bursztynu żółto-białego i zielonkawego. Kabinet (bez zwieńczenia i nóg) mierzył 144 cm wysokości, 72 cm szerokości i miał nieznacznie powyżej 43 cm głębokości¹⁷. Duże wymiary mebli uzyskiwano dzięki zastosowaniu konstrukcji drewnianej, do której przyklejano bursztynowe płytki¹⁸. Kabinet ten, dzieło S. Thörnera, wyceniono na 5000 fl.¹⁹, tj. na kwotę, za jaką można było nabyć w tym czasie zabudowaną posesję w Gdańsku, nawet na Głównym Mieście²⁰.

W gdańskich domach w drugiej połowie XVIII stulecia lustra w bursztynowych ramach rzadko były w użyciu. Kilka przykładów takich wyrobów znanych jest z anonów prasowych, zachęcających do udziału w licytacjach. Zazwyczaj oferowano parę zwierciadeł²¹. Przy ulicy Rzeźnickiej (*Fleischergasse*) w połowie lat pięćdziesiątych XVIII w. sprzedawano sześć luster w bursztynowej oprawie, z których cztery określono jako „duże”²². Z kolei kilka lat później (w 1760 r.) na Starym Mieście, przy ulicy Katarzynki (*St. Katharinen-Kirchhof*), wystawiono na sprzedaż dwie duże ramy „rzadkiej roboty”, mające nieco ponad 167 cm wysokości i 95,5 cm szerokości. Do wykonania ram zastosowano „przejrzyste oraz barwne, bardzo czyste” bursztyny, zaś lustra zwieńczone były koroną „wykonaną kunsztownie z pięknych” okazów bursztynu²³.

¹⁵ Kabinet — nazwa używana w meblarstwie (zob.: Grzeluk I. 1998, s. 14), a także w bursztynnictwie w stosunku do wyrobów mających formę szafek, zazwyczaj w dolnej części z szufladą lub szufladami, w górnej zamykanych drzwiczkami, wewnątrz z szufladami lub skrytkami, o dekoracyjnym zwieńczeniu.

¹⁶ W ogłoszeniu mistrz Thörner określony został jako *Kunst-Meister in Börnstein-Arbeit* (WDE. 1743, 10. Woche, b. pag.). Pochodzący z Elbląga S. Thörner (Törner, Ternier) osiadł w Gdańsku w 1725 r. i działał tu do 1752 r. (zob.: Chodyński A.R. 1981, s. 213).

¹⁷ Wymiary podane w łokciach przeliczono na podstawie: Biernat C. 1962, s. 65. Dla porównania można wspomnieć, że kabinet J.G. Zernebacha z 1724 r. (w zbiorach Muzeum Bursztynu w Gdańsku) ma wysokość 42 cm, szerokość 31 cm i głębokość 19 cm, natomiast kabinet z drezdeńskiego *Grünes Gewölbe* z ok. 1740–1742 r. wysokość 59 cm, szerokość 41 cm, zaś głębokość 26 cm, zob.: Kappel J. 2005, s. 106–107.

¹⁸ Konstrukcję drewnianą stosowano od ok. połowy XVII w., Mierzwińska E. 1997, 147.

¹⁹ Informacje na temat cen gdańskich wyrobów dotyczą przede wszystkim XVII i początku XVIII w., zob.: Mierzwińska E. 1997, s. 147, 151.

²⁰ Np. dom przy ul. Mariackiej (*Frauengasse*) w 1761 r. wyceniono na 5000 fl., w 1774 r. dom przy ul. Kramarskiej (*Krämergasse*) oszacowano na 5210 fl., zaś w 1776 r. dom przy *Schnüffelmarkt* (obecnie nie istniejący, włączony w ciąg ulic Piwnej i Chlebnickiej) na 5280 fl. Zazwyczaj ceny posesji na tym terenie były jednak znacznie wyższe. Na temat wycen nieruchomości w drugiej połowie XVIII w., zob.: Kizik E. 2015, s. 94–139; Barylewska-Szymańska E. 2015a, s. 60–62.

²¹ WDA. 1776, nr 9, s. 96. Na temat ram luster z drugiej połowy XVII w., zob.: Chodyński A.R. 1994, s. 54–55.

²² GDA. 1755, 32. Woche, s. 154.

²³ WDA. 1760, nr 8, s. 33–34.

Ryc. 2. Szkatułka bursztynowa z przełomu XVII i XVIII w., Gdańsk:
 a — zamknięta, widok z przodu; b — otwarta, widok z boku
 (ze zbiorów Muzeum Gdańska, oddział Muzeum Bursztynu, nr inw. MHMG/B/446)

Fig. 2. Amber box from the turn of 17th/18th c., Gdansk:
 a — closed, front view; b — open, side view (from the collection of the Museum of Gdańsk,
 Museum of Amber branch, inv. No. MHMG/B/446)

W omawianym czasie w domach mieszkańców Gdańska częściej znajdowały się mniejsze wyroby bursztynowe, np. kasetki (ryc. 2). Wśród sprzętów w domu kupca Daniela Meissnera w 1766 r. były dwie kasetki, z których jedną opisano jako „kunsztowną”²⁴. Natomiast w końcu lat osiemdziesiątych XVIII stulecia Johann Nathanael Düsterwaldt także miał bursztynową

²⁴ APG, AUPB, 300, 1/227, s. 2.

kasetkę, ale całkowicie uszkodzoną²⁵. W zasobnym domostwie pastora w kościele św. Jana, Nathanaela Friedricha Kautza, w 1775 r. zarejestrowano tylko jeden przedmiot wykonany z użyciem tego surowca — srebrną łopatkę do tortu z bursztynowym trzonkiem. Odnotowana została w zespole sreber „gdańskiej próby”. Można zatem mieć niemal pewność, że wykonano ją w Gdańsku²⁶. Natomiast w innym, dostatnio wyposażonym gdańskim domu, pochodzącego ze Szwecji Bernharda Alma, odnotowano dwa przedmioty z jantaru — kompas oraz szczotkę do czyszczenia ubrań z bursztynową oprawą. Alm — kolekcjoner naturalistów i minerałów, a także właściciel pokaźnego zbioru książek, umieścił kompas w bibliotece, pośród okazów przyrodniczych²⁷.

W codziennym użyciu gdańszczan były przede wszystkim przedmioty nieduże, jak chociażby breloki z bursztynu²⁸, łańcuszki do zegarków, sznury toczonych bursztynów²⁹ lub zrobione z tego materiału główki lasek³⁰.

Jak na tym tle prezentowały się wyroby bursztynowe należące do wdowy Dentler? Można założyć, że wszystkie wykonał jej mąż, powstały zatem po połowie XVIII w. Spis mienia domowego wdowy sporządzony został już w dzień po jej śmierci, 16 kwietnia, co było wówczas powszechną praktyką. Spisujący dobytek wyodrębnił kategorię „rzeczy bursztynowe”, a to przypadek zupełnie odosobniony i jednostkowy. Porównując rachunki z przeprowadzonych potem licytacji mienia Christiny i wspomniany inwentarz, można stwierdzić, że wyrobów bursztynowych w domu wdowy było o kilka więcej niż sprzedanych podczas aukcji.

Najokazalszy był wspomniany już „kantorek”, który opisano zarówno w inwentarzu, anonsie prasowym, jak i nieco dokładniej w rachunku z aukcji. Zestawienie tych źródeł pozwala na częściowe zrekonstruowanie wyglądu obiektu³¹. Cały pokrywała „czysto wykonana” okładzina z bursztynowych płytek „wedle najlepszego smaku”. Mebel mierzył ok. 115 cm wysokości i 58 cm szerokości. W dolnej części umieszczona była „komoda z czterema małymi i jedną dużą szufladą”. Uchwyty i szyldy zamków zrobiono ze srebrnej, cyzelowanej i być może grawerowanej blachy, jak to bywało w tego rodzaju sprzętach wykonywanych wcześniej. W górnej części znajdowała się zamykana szafka z dwójgiem bursztynowych, „lustrzanych drzwi”. Zazwyczaj lustra umieszczano na wewnętrznej stronie, być może tak było również w tym przypadku³². Wnętrze ukazane było w perspektywie „wraz z bursztynowym świecznikiem wiszącym (tzw. koroną)”. Było też „pięć bursztynowych waz”, być może wieńczących obiekt. Sprzęt wykonano „wedle najnowszego gustu”³³. To interesujące sformułowanie odnosiło się zapewne do cech stylowych kantorka.

Wśród pozostałych przedmiotów bursztynowych, wymienionych w badanych źródłach, były zlicytowane na dwóch aukcjach dwa lustra, „których ramy [były — E.B.-S.] całkowicie wyłożone bursztynem”, ponadto „duży i dobrze wykonany” krucyfik, który miał specjalny

²⁵ APG, AUPB, 300, 1/172, s. 340.

²⁶ APG, AUPB 300, 1/154, s. 956. W 1781 r. uczestnicy wyprzedaży odbywającej się w kamienicy przy ul. III Grobla (*3ter Damm*) mogli nabyć noże z bursztynowymi trzonkami, WDA. 1781, nr 10, s. 109.

²⁷ APG, AUPB 300, 1/321, s. 89, 92. Antoni R. Chodyński wskazał go jako kolekcjonera naturalnego bursztynu, zob.: Chodyński A. R. 1994, s. 57, 66–67. Spis zbiorów Alma potwierdza, że był kolekcjonerem naturalistów i minerałów, ale miał niewiele egzemplarzy bursztynu naturalnego, w tym „jedną partię” z inkluzjami, APG, AUPB 300, 1/321, s. 89.

²⁸ APG, US 300, 6/169, s. 523.

²⁹ Podczas licytacji planowano sprzedaż 252 sznurów bursztynowych paciorków, WDA. 1770, nr 14, s. 123. Sznury bursztynu o wartości do 3 fl. mogły w tym czasie nosić służące, Kizik E. 1997, s. 55.

³⁰ Znany jest opis laski w kolorze żółtym ze srebrnymi okuciami, zakończonej główką wykonaną z bursztynu, GDA. 1757, s. 11: 3. *Stück*.

³¹ APG, AUPB, 300, 1/154, s. 655, 667.

³² Zob. np. kabinet ze zbiorów dreźnieńskich, Kappel J. 2005, s. 22, 106–107.

³³ WDA. 1777, nr 32, s. 377.

futerał³⁴ (ryc. 3), „kompletna gra w szachy”, „rosyjskie” liczydło oraz trzy kasetki, kałamarz, łańcuszek do męskiego zegarka, szczotka do ubrań z bursztynową okładziną i obudowy do szczotek. Wdowa miała ponadto kolejny kałamarz oraz jedną, niewielką i uszkodzoną kasetę. Ponieważ spis inwentarzowy nie zawiera wyceny wyrobów, nie można stwierdzić, jaką przedstawiała wartość.

Zapewne z działalnością zawodową Ernsta Dentlera można wiązać jeszcze pudełko z „pozostałościami bursztynu”, szyld reklamujący zakład mistrza wraz z elementem mocującym, oraz kilka starych narzędzi umieszczonych w kufrze i pudle (różne rodzaje pilników i cyrkiel). W czasie licytacji zbywano też stanowisko szlifierskie z trzema kamieniami szlifierskimi.

Na uwagę zasługują też sprzęty domowe należące do wdowy. Umożliwiają one bowiem określenie jej sytuacji bytowej³⁵. W jej dobytku było kilka świerkowych mebli do przechowywania ubrań oraz bielizny. Były to: dwudrzwiowe szafy ubraniowe — większa i mniejsza, dwie szafy zrobione z tego samego gatunku drewna, ale jednodrzwiowe, poza tym niewielka szafka w kolorze czarnym (zapewne polichromowana), dwie szafki narożne, z czego jedna „malowana barwnie” (w rachunku odnotowano, że malowana na niebiesko) oraz pomalowana na taki sam kolor komódka, również świerkowa. Na jednej z szaf ustawiony był garnitur holenderskich waz złożony z trzech naczyń, inną zdołił zestaw pięciu drewnianych waz. Wśród rzeczy Christiny była też szafeczka z zabawkami oraz polichromowana na niebiesko szafka narożna z przeszklonymi drzwiami. Tę szafę wieńczyły dwie, zapewne drewniane wazy. Do wdowy należał też stary kufer i skrzynia.

Wśród mebli siedziskowych jej własnością było: sześć krzeseł i kanapa z pokrowcami z drukowanego lnu, trzy inne krzesła oraz ława z zielonym sukiennym materacem. Na wyposażeniu domu było też kilka stołów z różnych gatunków drewna: dębowy z opuszczanymi

Ryc. 3. Krucyfiks bursztynowy z ok. 1680 r., zapewne Gdańsk (ze zbiorów Muzeum Gdańska, oddział Muzeum Bursztynu, nr inw. MHMG/B/210)

Fig. 3. Amber crucifix from ca. 1680, probably from Gdansk (from the collection of the Museum of Gdańsk, Museum of Amber branch, inv. No. MHMG/B/210)

³⁴ Bursztynowe delikatne i kruche obiekty często umieszczano w specjalnych skórzanych futerałach, zob.: Bialak J. 2008, s. 122. Za możliwość skorzystania z tekstu rozprawy doktorskiej dziękuję Autorowi.

³⁵ Skorelowano przedmioty wymienione w inwentarzu i rachunku z licytacji. W tym ostatnim źródle jest ich więcej.

bocznymi blatami (czyli składany), być może starszej daty, okrągły świerkowy, z drewna lipowego, a ponadto niewielkie stoliki do herbaty. Wnętrza zdobiły dwa lustra — jedno, zapewne starsze, oprawione w czarne, niemodne już ramy i drugie w ramach z drewna orzechowego, cenionych w tym czasie w Gdańsku.

Łóżko opisano odmiennie w spisie inwentarzowym i na rachunku z licytacji. Analizując sprzęty z jej dobytku wydaje się, że bardziej prawdopodobny jest ten drugi zapis — „łóżko z baldachimem”³⁶. Na wyposażenie mebla składały się: piernat spodni na dwie osoby, poduszki — spodnia, trzy w czerwonych poszewkach oraz dwie w białych, ponadto wierzchnia pierzyna w białej poszwie. Wśród bielizny wymieniono jeszcze starą koldrę, nie wspomniano natomiast o dodatkowej bielinie pościelowej. Wdowa miała nieco bielizny stołowej — pięć obrusów i sześć serwetek. Do utrzymania higieny służyły jedynie dwa ręczniki do rąk i jeden do nóg.

W jej domu było sporo zastawy stołowej do ciepłych napojów: tuzin brązowych filiżanek do kawy i tyle samo do herbaty, dzbanek do kawy, imbryk do herbaty i mlecznik, 12 czarek do czekolady, dwa naczynia do mycia filiżanek oraz dwa talerze. Zestaw naczyń ceramicznych uzupełniały: miedziany dzbanek do kawy z trzema kranikami, mlecznik z tego samego materiału, zrobione z cyny — szalka do cukru, uszkodzony imbryk do herbaty, trzy talerze i cztery misy, dzban do piwa i solniczka, a także pięć szklanek. Na odnotowanie zasługuje też szala do ponczu, choć nie wspomniano o materiale, z jakiego była wykonana. Do podawania służyła lakierowana taca. Wśród sztucców wspomniano jeden widelec i łyżkę oraz jedną srebrną łyżeczkę do herbaty.

Sprzętów kuchennych było niewiele: dwa duże kotły mosiężne i jeden miedziany, cynowy garnek do mleka, dwie pokrywki, obrotowy rozen, sześć blaszanych form i metalowy moździerz. Do uzyskania płomienia wykorzystywano „zapalniczkę”, były też „szczypce do ognia”. W domu znajdowała się również miedziana waga i żelazko oraz młotki. W analizowanych źródłach nie wspomniano natomiast o sprzętach związanych z higieną — ani naczyniach nocnych, wannie, lawaterzu, ani o miednicy i nalewce.

Do oświetlenia pomieszczenia służyła blaszana latarnia umieszczona na długim pionowym wsporniku, świecznik blaszany, dwa drewniane lakierowane, dwa inne bliżej nieopisane, oraz nożyczki do objaśniania świec.

Czas odmierzał zegar, a ściany zdobiło kilka obrazów o nieokreślonej tematyce. Była też pusta już klatka na ptaki oraz sześć donic po drzewkach, pewnie modnych wówczas pomarańczowych. Warto również zwrócić uwagę na siedem „starych tureckich dywanów”. W drugiej połowie XVIII w. wyszły one z mody i niemal nie używano ich już w miejscowych domach.

Książek Christine miała tylko kilka, była też ogólnikowo opisana „partia książek oraz papiery”, które być może wiązały się z działalnością mistrza Dentlera. Czy były to jego projekty bursztynowych wyrobów, możemy jedynie domniemywać. Jak w każdym gospodarstwie domowym, w posiadaniu wdowy było też nieco rupieci.

Opisany dobytek był, jak na ówczesne warunki, całkiem dostatni, chociaż nie wspomniano o nieruchomościach, gotówce bądź o jakichkolwiek kosztownościach, a wśród wyrobów srebrnych była tylko łyżeczka do herbaty. Podczas licytacji udało się zbyć cały majątek za 1673 fl. i 17 gr, a zasadniczą część tej kwoty uzyskano za wyroby bursztynowe. W dobytku brak modnych i drogich sprzętów; jedynymi meblami nowszej daty prawdopodobnie była polichromowana barwnie komódka, malowana, narożna przeszklona szafka, stoliki do herbaty oraz zegar, co w tym czasie nadal nie było codziennością. Uwagę zwraca duży zestaw naczyń do ciepłych napojów, w tym do modnej czekolady, w domach rzemieślników w tym czasie niezbyt częsty. Zastanawia natomiast niemal całkowity brak sprzętów higienicznych.

³⁶ W inwentarzu wymieniono „łóżko z pawilonem”. Był to modny wówczas sprzęt, zazwyczaj nie malowany. Natomiast łóżka z baldachimem wychodziły z mody i zazwyczaj były starszymi wyrobami, często barwnie malowanymi, chętnie w tym celu stosowano kolor zielony.

Nie wiadomo, czy Christine Dentler w ostatnim czasie przed śmiercią chorowała, zasięgała porad lekarza lub zażywała leki, gdyż do inwentarza nie dołączono dodatkowych rachunków. Kilka strojów Christine zastawiła, a na ich wykupienie przeznaczono później 93 fl. i 24 gr., ale w porównaniu z ostatnim etapem życia wielu innych mieszkańców Gdańska nic nie wskazuje na jej trudną czy dramatyczną sytuację bytową³⁷. Być może wdowa już wcześniej zbywała pojedyncze sprzęty, w tym „rzeczy bursztynowe”, by zasiłić domowy budżet. Do końca zachowała jednak bursztynowy „skarb” — wyroby swego małżonka. Sprzedaż tych przedmiotów, zwłaszcza „kantorku”, mogła doskonale wspomóc jej codzienną egzystencję.

Na temat bursztywników działających w Gdańsku w drugiej połowie XVIII w. i ich sytuacji materialnej brak wiadomości³⁸. Dlatego informacje archiwalne o dobytku i bursztynowych przedmiotach będących w posiadaniu wdowy po bursztywniku — mistrzu Dentlerze mają duże znaczenie poznawcze. Pozwalają określić, które przedmioty powstawały w gdańskich warsztatach bursztynicznych po połowie XVIII stulecia i jaką cenę można było za nie uzyskać na rynku wtórnym³⁹. Być może kolejne kwerendy archiwalne dostarczą nowych danych, które dopełnią, nadal jeszcze bardzo wrywkowy, obraz działalności bursztynicznej nad Motławą w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w.

Adres Autorki:

dr Ewa Barylewska-Szymańska

Instytut Historii PAN

Pracownia Historii Gdańska i Dziejów Morskich Polski

Aleja Zwycięstwa 57

80-207 Gdańsk

e.szymanska@ihpan.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0887-3714>

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

APG [Archiwum Państwowe w Gdańsku], AUPB [Akta urzędu prezydującego burmistrza] 300, 1/154, s. 653–667; 300, 1/172, s. 339–342; 300, 1/227, s. 1–2.

APG [Archiwum Państwowe w Gdańsku], US [Urząd Sędziego] 300, 6/169, s. 515–530.

Źródła i opracowania publikowane

Barylewska-Szymańska Ewa 2015a. *Od piwnic po strych. Wnętrza domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku*, Res gedanenses. Studia i materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, t. 7, Warszawa–Gdańsk.

Barylewska-Szymańska Ewa. 2015b. *Warunki mieszkaniowe ubogiej ludności Gdańska w drugiej połowie XVIII wieku*, [w:] *Z Gdańska do Santiago. W sześćsetlecie konsekracji kościoła św. Jakuba fundacji szyprow morskich w Gdańsku*, red. B. Siek, A. Szarszewski, P. Paluchowski, Gdańsk, s. 169–196.

Bielak J. 2008. „Bursztywnictwo gdańskie od II połowy do początków XVIII w. Studium z historii nowożytnego rzemiosła artystycznego”, maszynopis rozprawy doktorskiej, w Archiwum Uniwersytetu Gdańskiego, sygn. 3372/2, Gdańsk.

³⁷ Na ten temat zob.: Barylewska-Szymańska E. 2015b, s. 169–196.

³⁸ Za możliwość konsultacji dziękuję pani kierownik oddziału — Renacie Adamowicz i pani adiunkt — Ewie Pawłędze z Muzeum Bursztynu, oddziału Muzeum Gdańska.

³⁹ Interesujące jest porównanie kwot za kabinet mistrza Thörnera — 5000 fl. (1743 r.) i „kantorek” mistrza Dentlera — 740 fl. (1777 r.).

- Biernat Czesław. 1962. *Statystyka obrotu towarowego Gdańska w latach 1651–1815*, Warszawa.
- Bogucka Maria. 1973. *Z problematyki form życia „marginesu mieszczańskiego” w Gdańsku połowy XVII w.*, „Zapiski Historyczne”, 38, z. 4, s. 55–79.
- CCG. 2019. *Catalogus Civium Gedanensium. Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku 1536–1814*, t. 3: *Księga obywatelska (główna) z lat 1732–1792*; t. 7: *Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1710–1767*, wyd. A. Groth, D. Kaczor, E. Łączyńska-Bartoszek, Gdańsk.
- Chodyński Antoni Romuald. 1981. *Spis bursztynników gdańskich od XVI do początku XIX wieku*, „Rocznik Gdański”, t. 41, z. 1, s. 193–214.
- Chodyński Antoni Romuald. 1994. *Gdańskie kolekcje bursztyny od XVIII do XIX wieku*, „Porta Aurea. Rocznik Zakładu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego”, t. 3, s. 51–74.
- GDA. 1755–1757. „*Gemeinnützige Danziger Anzeigen, Erfahrungen und Erläuterungen allerley nützlicher Dinge und Seltenheiten*”, Danzig.
- Gdański inwentarz. 1984. *Gdański inwentarz mienia domowego Magdaleny Szumanowej z 1706 roku*, oprac. A.R. Chodyński, H. Dwilewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Gliński M. 2016. „*Bursztynnictwo gdańskie w okresie 1751–1945*”, maszynopis, Gdańsk.
- Grzeluk Izidor. 1998. *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa.
- Kaczor Dariusz. 2019. *Prawo obywatelskie (Bürgerrecht) miasta Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku*, [w:] *Catalogus Civium Gedanensium. Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku 1536–1814*, t. 1: *Księga obywatelska (główna) z lat 1536–1592*, wyd. A. Groth, D. Kaczor, E. Łączyńska-Bartoszek, Gdańsk, s. XII–XXIII.
- Kappel Jutta. 2005. *Bernsteinkunst aus dem Grünen Gewölbe*, München–Berlin.
- Kizik Edmund. 1997. *Varia do dziejów gdańskiego cechu bursztynników w Archiwum Państwowym w Gdańsku*, [w:] *Bursztynowa Komnata. Materiały z konferencji naukowej z 5 października 1996 r. w Pasłęku*, red. J. Włodarski, Gdańsk, s. 54–66.
- Kizik Edmund. 2004. *Prawo kaduka w Gdańsku w XVI–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. LII, nr 1, s. 5–14.
- Kizik Edmund. 2015. *Ceny domów na gdańskim rynku nieruchomości w latach 1774–1792 w świetle rękopiśmiennej gazety „Danziger Monathliche Sammlung”*, [w:] *Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego*, cz. 3, red. E. Kizik, Gdańsk, s. 82–140.
- Klonder Andrzej. 1997. *Majątek pewnego gorzelnika. W kwestii poziomu życia przeciętnego gdańszczanina w II połowie XVII wieku*, [w:] *Mieszczaństwo gdańskie*, red. S. Salmonowicz, Gdańsk, s. 51–60.
- Klonder Andrzej. 2000. *Wszystka spuścizna w Bogu spoczywającego. Majątek ruchomy zwykłych mieszkańców Elbląga i Gdańska w XVII wieku*, *Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej*, red. J. Kruppé, t. LXVIII, Warszawa.
- Łączyńska Ewa. 2011. *Mieszkańcy ul. Szerokiej w świetle spisu z 1770 r.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego*, cz. 2, red. E. Kizik, Gdańsk–Warszawa, s. 183–217.
- Mierzwińska Elżbieta. 1989. *Dzieje bursztyny. Historia sztuki bursztynniczej i przewodnik po wystawie malborskiej*, Malbork.
- Mierzwińska Elżbieta. 1997. *Bursztynnictwo*, [w:] *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVII wieku. Eseje*, red. T. Grzybkowska, Gdańsk, s. 141–156.
- Trzoska Jerzy. 1993. *Kryzys systemu cechowego. Wzrost elementów kapitalistycznych*, [w:] *Historia Gdańska*, red. E. Cieślak, t. 3, cz. 1, Gdańsk, s. 445–484.
- WDE. 1743. „*Wiedervereinigte Danziger Erfahrungen*”, Danzig.
- WDA. 1760–1790. „*Wöchentliche Danziger Anzeigen und dienliche Nachrichten*”, Danzig.

The Widow Christina Dentler’s amber “treasure.”
A contribution to the history of the Gdańsk material culture
in the second half of the 18th century

On 12 August 1777, at an auction held in Gdańsk, luxury amber objects were sold: a small chest of drawers (*kantorek*), two framed mirrors, and a crucifix; while on 8 August, during another auction, the following items were sold: a chess set, an inkwell, an abacus, a chain for a pocket watch, and four boxes. The auctioned items were “amber objects” belonging to the deceased Christina Dentler, the widow of amber craftsman Johann Ernst, who died childless on 15 April 1777.

During the auction, her possessions were sold for a total of 1,673 florins and 17 groschen. The main part of this amount was obtained from the sale of the above-mentioned amber objects. Generally, the widow’s possessions lacked chic and expensive items. The only noteworthy thing was a large set of dishes for hot drinks, including for drinking chocolate (which was fashionable at that time), rather uncommon in the houses of Gdańsk craftsmen. However, the widow Dentler’s assets were still considerable for the discussed period — even though there is no information about any real property, cash, or valuables owned by her.

It is assumed that the golden age of Gdańsk’s art of amber working was already coming to an end in the second half of the 18th century. The Gdańsk masters continued to manufacture the products for which they had been famous before, but mainly smaller items. Very few amber objects made in the town on the Motława River at that time have survived. Little is also known about the amber craftsmen active in that period and their financial situation. That is why the archival information on the possessions and amber objects that belonged to the widow of master Johann Ernst Dentler is of great research importance.

Translated by
Karolina Płoska
Proofread by
Rebecca Gorzyska

